

BIBLIOTECA INSTITUTULUI BUCOVINA *

VASILE I. SCHIPOR

O caracteristică definitorie pentru cultura și civilizația unui popor o reprezintă păstrarea și transmiterea informației intelectuale. Un rol aparte în această privință l-a avut de-a lungul vremii în istoria umanității biblioteca.

În spațiul lumii românești, biblioteca s-a constituit treptat în diverse „coridoare culturale”¹ și a funcționat ca instituție care a apropiat considerabil civilizația noastră de cea occidentală, contribuind prin libera și intensă circulație a valorilor la continua primenire a gândirii umaniste, la înnoirea cugetării românești și integrarea culturii noastre în orizontul european. Ca un „complement” necesar al școlilor și, ulterior, al tipografiilor, la noi bibliotecile s-au constituit mai întâi în preajma unor mănăstiri, în mediile aulice și la curțile aristocratice.

Bibliotecile confesionale, care au vechimea cea mai mare în spațiul românesc, cuprind manuscrise și cărți, multe păstrate până astăzi. Fonduri bogate s-au constituit la Mănăstirea Neamț, la Putna, la Dragomirna. „Neprețuite și rare odoare” adăpostește biblioteca Bisericii „Sfântul Nicolae” din Brașov. Cel mai vechi catalog („izvod”) al acesteia datează din 1750. El consemnează cărți și manuscrise provenind dintr-un larg spațiu al ortodoxiei, satisfăcând trebuințele „oamenilor iubitori de cetanie” de aici².

* Comunicare susținută în cadrul Simpozionului „Cartea și biblioteca în istoria Bucovinei”, organizat de Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, Suceava, 16 octombrie 1998. Sub titlul *Biblioteci în tranziție*, publicată în „Biblioteca”, revistă de bibliologie și știința informării, București, serie nouă, anul X, nr. 3, martie, 1999, p. 87–89 și nr. 4, aprilie 1999, p. 117–119. Cu același titlu, *Biblioteci în tranziție*, publicată în „Anuarul Colegiului Național «Eudoxiu Hurmuzachi» 1997–1998”, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 1999, pp. 3–22. Cu titlul *Destinul unei biblioteci din Bucovina*, se publică în „Analele Bucovinei”, București, anul VI, nr. 1 [ianuarie–iunie], 1999, pp. 39–46. Sub titlul *Biblioteca Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei al Academiei Române – Filiala Iași*, studiul mai apare în volumul Nicolae Șorea (coordonator), *Peste vremi... Istoria unei generații: promoția 1952 a Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți*, Iași, Editura Pim, 2006, p. 43–53. Sub formă de rezumat, cu titlul *Biblioteca Centrului de Studii „Bucovina”*, studiul se publică, mai recent, în „Scriptum”, buletin trimestrial de informare științifică și de formare profesională al Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera”, Suceava, anul XII, nr. 1–2 [ianuarie–iunie], 2006, p. 8–11. Cu titlul *Biblioteca Centrului de Studii „Bucovina”. Destinul unei biblioteci din Țara de Sus a Moldovei*, studiul este inclus în volumul Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică. Studii și documente*, Cuvânt înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (22), 2007.

¹ Pentru dezvoltarea conceptului, în relație cu problema „europeanului modern”, vezi, printre altele, lucrarea lui Victor Neumann, *Tentația lui homo-europaeus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală și de Sud-Est*, București, Editura Științifică, 1991; Victor Neumann, *Semnificații ale gândirii politice în Europa Centrală și de Est*, în „Sfera Politicii”, București, anul V, nr. 46, 1997, p. 54–57, nr. 49, 1997, p. 51–56. Complementar vezi și Philippe Ariès, *Timpul istoriei*, Traducere de Răzvan Junescu, București, Editura Meridiane, Colecția „Biblioteca de artă”, seria „Arte. Civilizații. Mentalități”, 1997.

² Vezi și Dan Simonescu, Gheorghe Buluță, *Pagini din istoria cărții românești*, București, Editura Ion Creangă, 1981; N. Georgescu-Tistu, *Cartea și bibliotecile. Studii de bibliologie*, Ediție îngrijită și

Biblioteca Mănăstirii Galata din Iași consemnează, în 1727, un fond de cărți grecești și latinești. Mitropolitul Dosoftei îmbogățește biblioteca Mitropoliei ieșene cu cărți tipărite în Occident. Din 1647 datează biblioteca Episcopiei Catolice din Bacău. Tot în secolul al XVII-lea, biblioteca de la Colegiul Reformat din Aiud numără 65 000 de volume (cea mai mare colecție științifică a reformatărilor maghiari)³.

Emanciparea gândirii laice și formarea elitelor intelectuale („republica intelectualilor”) consemnează și la noi, cu întârziere, preocupări serioase pentru construirea unui univers livresc de tip enciclopedic. Prin intermediul „complexului bibliologic”, elitele din lumea românească, fascinate de modelul lui *Homo Novus*, sunt preocupate de comunicarea continuă cu lumea, de cunoașterea reciprocă, de studii istorice și filologice cu finalitate educativă: regăsirea sinelui, redeșteptarea minților unei întregi colectivități, cultivarea gustului pentru cunoaștere prin lectură, crearea unei atmosfere de studiu și educație austeră, cu implicații în formarea de caractere, adaptarea din mers la ritmurile înnoitoare ale timpului. Urmând exemplul Apusului, se naște acum și la noi un tip uman modern, cu o altă sensibilitate și viziune, un om care circulă, purtând cu el cărți și idei, experiențe, modele și sugestii pentru construcții proprii.

Dintre bibliotecile particulare de la noi mai cunoscute sunt colecțiile adunate de Miron Costin, Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir, erudiți cărturari umaniști. Biblioteca particulară a familiei Sturdza de la Miclăușeni, consemnată la 1755, este în cercetările mai noi considerată o „instituție de cultură umanistă aparținând întregii civilizații românești”⁴. Biblioteca lui Nicolae Mavrocordat de la Văcărești este cunoscută în întreaga Europă. Din spațiul transilvănean trebuie menționate Biblioteca românească de la Blaj (1747)⁵, Biblioteca „Samuel Teleki” din Târgu Mureș, cu profil enciclopedic, cuprinzând la confluența secolelor XVIII–XIX 60 000 de volume⁶. Colecția rafinatului aristocrat Samuel von Bruckenthal, cu un fond special *Transilvania*, are, în aceeași perioadă, 15 972 de volume⁷. Tot acum, la Alba Iulia, biblioteca lui Ignác Batthyány înregistrează în cataloagele sale 18 201 volume: cărți, incunabule și manuscrise și reprezintă una dintre cele mai frumoase și valoroase colecții documentare din Europa⁸.

Spre deosebire de bibliotecile confesionale și particulare, bibliotecile publice din lumea românească se înființează mai târziu: Biblioteca „George Barițiu” din Brașov – 1835, Biblioteca Națională a României (evoluată din biblioteca Colegiului „Sfântul Sava” din București) – 1836, Biblioteca Publică din Craiova (desprinsă, de asemenea, dintr-o veche bibliotecă școlară) – 1836, Biblioteca Țării din Cernăuți – 1852, Biblioteca Academiei Române – 1867, Biblioteca „V.A. Urechia” din Galați – 1871, Biblioteca Publică „G.T. Kirileanu” din Vatra Dornei – 1901, Biblioteca „Gheorghe Șincai” Oradea – 1911, Biblioteca „I.G. Sbiera” din Suceava – 1923.

În aceste câteva secole de atestare documentară, și în oicumena românească biblioteca definește europenitatea culturii noastre, funcționând ca școală de inițiere în cultura modernă a umanității („labirint al minții”, cum s-ar exprima Umberto Eco), ca

studiu introductiv de Dumitru Bălăeț, București, Editura Științifică, 1972; Ion I. Nistor, *Dezvoltarea bibliotecilor noastre*, București, Imprimeria Națională, 1947.

³ Victor Neumann, *op. cit.*, p. 180–186.

⁴ Costin Merișcă, *Castelul de la Miclăușeni în cultura română*, Iași, Editura Cronica, 1996.

⁵ Victor Neumann, *op. cit.*, p. 151–156.

⁶ *Ibidem*, p. 156–160.

⁷ *Ibidem*, p. 160–165.

⁸ *Ibidem*, p. 165–180.

formă de propagare a ideilor, alături de biserică, școală, muzeu, tipografie, editură, librărie), „un adevărat plămân, respirând aerul culturii europene”, „arsenal intelectual”, „topos spiritual” conservând un mirific „farmacum omnes morborum” (medicamentul tuturor bolilor), un adevărat „centru de informare culturală”⁹.

La Rădăuți, în Țara de Sus a Moldovei, biblioteca va fi fost o construcție timpurie, funcționând în cadrul celei mai vechi Episcopii de aici (secolul al XV-lea). Biblioteca de manuscrise și cărți religioase a Episcopiei are un rol îndoit pentru că tot aici funcționează o școală confesională, înzestrată și declarată „școală domnească” de către Grigore Ghica, la 25 decembrie 1747. Ernst Rudolf Neubauer, personalitate a culturii din Bucovina, noua sa patrie după evenimentele anului 1848, „un pedagog excelent”, profesor al lui Mihai Eminescu la Cernăuți, donează în 1876 Gimnaziului German din Rădăuți 250 de cărți și periodice, punând bazele bibliotecii profesorilor (*Lehrerbibliothek*).

La Rădăuți, „în inima celui mai românesc județ al Bucovinei”¹⁰, prin decizia imperială din 15 august 1871 și ordinul ministerial nr. 9594 din 22 august al aceluiași an, se aprobă înființarea unui gimnaziu organizat, ca și în alte orașe mai mici ale monarhiei, ca liceu real (*Realgymnasium*) după modelul elaborat de profesorii Enk, Bonitz și Exner în 1848–1849¹¹. Înființarea acestei „școli secundare intermediare”, reprezenta, de fapt, o doleanță mai veche a românilor bucovineni preocupați tot mai mult de „conservarea naționalității” lor¹², doleanță înscrisă în Petiția Țării din iunie 1848 adresată împăratului Franz Joseph și susținută la Rădăuți, din 1865, de către prefectii Mihai Pitei și Orest Renney, prin crearea unui fond școlar special (60.000 fl.) și prin intervenții repetate pe lângă autorități, încununată în cele din urmă de succes¹³. Inaugurarea solemnă a acestui gimnaziu inferior, legalizat ca școală de stat având limba germană ca limbă generală de instrucție, are loc la 1 octombrie 1872. Primul director este Ernst Rudolf Neubauer, personalitate a vieții culturale din Bucovina, noua sa patrie după 1850¹⁴. Ernst Rudolf Neubauer, „un pedagog excelent”, donează în 1876 Gimnaziului German din Rădăuți 250 de cărți și periodice, punând bazele bibliotecii profesorilor (*Lehrerbibliothek*).

Până în 1878, această nouă școală secundară păstrează caracterul unui liceu real având în programul de învățământ, pentru cele patru clase ale sale, următoarele obiecte de studiu: religia, limba latină, limba elină, limba franceză, limba germană, limba română (disciplină obligatorie numai pentru elevii români), geografia și istoria, matematica,

⁹ Victor Neumann, *op. cit.*, p. 150; Moldoveanu, Maria, *Idealul de ridicare prin carte*, în „Biblioteca”, București, anul VII, nr. 10, 1996, p. 266; Rozorea, Viorica, *Timp și modernitate în redarea informației*, *ibidem*, anul VIII, nr. 3, 1997, p. 69–73; Sachelarie, Octavian, *De la mentalitatea bibliofagă la „Evenimentul zilei”*, Pitești, Editura Paralela 45, 1997.

¹⁰ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775–1918* (în legătură cu evoluția culturală și politică), Cernăuți, Tipografia Mitrop. Silvestru, 1926, p. 148.

¹¹ Gabriel v. Mor, *Historisch-statistischer Ruckbück auf das I. Viertel jahrhundert dest Bestandes des k.k. Gymnasiums in Radautz*. II. Theil (Schluss), în „Achtzehnter Jahresbericht des k.k. Staats-Ober-Gymnasiums in Radautz (in der Bukowina) uber das 26 Schuljahr 1897/98”, Radautz, Im Selbstverlage der Anstalt, R. Eckhardt'sche Buchdruckerei, Czernowitz, 1898, p. 3.

¹² I.G. Sbiera, *Aron Pumnul. Voci asupra vieți și însemnătății lui...*, Cernăuți, Editura Soțietății-Tipografia Arhiepiscopală, 1889, p. 96–101.

¹³ Gabriel v. Mor, *op. cit.*, p. 22–24.

¹⁴ Johann Neubauer, Josef Diviš, „Jahrbuch des höhere Unterrichtswesens in Oesterreich...”, 3 Jahrgang, Prag–Wien–Leipzig, F. Tempsky, G. Freytag, 1890, p. 159; D. Vatamaniuc, *Ernst Rudolf Neubauer, profesor, scriitor și jurnalist*, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1 [ianuarie–iunie], 1994, p. 113–121.

științele naturale, fizica, desenul, caligrafia¹⁵. Începând cu anul școlar 1878–1879, gimnaziul rădăuțean funcționează ca liceu clasic. Fără a părăsi cadrele modelului din 1848–1849, programul său de învățământ suferă unele modificări: – la limbile clasice, lectura autorilor devine tot mai mult mijloc de a cunoaște cultura antică; – se intensifică învățarea în clasă pentru ca elevii să beneficieze de mai mult timp liber pentru lecturi particulare, limbi străine, muzică, exerciții fizice; – se introduc obiecte facultative (limba română, limba engleză, limba ruteană) și speciale (limba română, pentru elevii neromâni); – se includ discipline de studiu noi (gimnastica, muzica vocală, stenografia, limba italiană, cursuri de tir)¹⁶.

În 1885 se desfășoară aici primul examen de maturitate, care, după reforma din 1908, devine mai puțin sever. În cadrul acestui liceu – mărturisește Emanuil Isopescu, unul dintre istoricii instituției – „nu numai limba de predare era cea germană, ci și spiritul ce domnea în liceu era ultra-german”¹⁷. Așa cum o atestă cele 35 de volume din anuarul școlii tipărite în perioada administrației austriece, Gimnaziul Superior de Stat din Rădăuți este încadrat, până la 1918, cu profesori proveniți din diverse provincii ale monarhiei, unii având titlul științific de doctor în specialitate. Până în 1910, profesorii români funcționează mai ales pentru religie și limba română. Astfel, sunt atestați ca profesori titulari, suplinitori și asistenți: Ilie Cărăuș (17 septembrie 1884), Ioan Chelariu (24 februarie 1886), Ipolit Tarnavski (1900), Cornel Hahon (1907), Ioan Tiron (1909), George Urmă (1910)¹⁸.

În această „cetate a germanismului” vin la studii, ca publici și privațiști, elevi din întreaga Bucovină, din alte provincii ale monarhiei habsburgice și, chiar, din alte țări. În primul an școlar din acest secol, 1901–1902, această situație se prezintă astfel: Rădăuți – 90 elevi; alte localități din Bucovina – 226; Galiția – 21; Transilvania – 4; alte provincii ale monarhiei – 6; România – 7. Până la Unire, vin aici la studii elevi din Basarabia (aflată în componența Rusiei țariste) și, interesant, din România. Majoritatea elevilor din Regat sunt evrei din orașe importante (Iași, Botoșani, Bacău, Galați), din târguri de provincie (Dorohoi, Pașcani, Mihăileni, Bucecea), dar și din sate (Tureatca, Zlătunoaia, Dersca, Pomârla, Cristești, Zvoriștea, Faraoani, Galbeni). Printre aceștia figurează, ici colo, și câte un român. Elevii veniți din Transilvania sunt, majoritatea, tot evrei. Statisticile consemnează și prezența unor elevi din Palestina. „Anuarul I al Liceului de Stat Eudoxiu Hortnuzachi din Rădăuți pe anul școlar 1921–1922” prezintă ponderea elevilor, după confesiune și naționalitate, pentru perioada 1872–1922; români – 15%; germani – 30%; evrei – 45%; poloni – 5%, ruteni – 3%; armeni – 0,1%; maghiari – 1%; alte naționalități – 1%. Trecând peste neconcordanțele – ce-i drept, mici – dintre statisticile românești și austriece, mai relevantă ni se pare situația oferită de evidențele de până la 1910: români – 20,58%; germani – 29,54%; evrei – 38,81%; poloni – 6,40%, ruteni – 4,06%, armeni – 0,17%; maghiari – 0,21%; alte naționalități – 0,21%.

Cercetarea efectivelor școlare din perioada preponderent germană a liceului conduce la câteva concluzii importante nu doar pentru tema în discuție - numărul claselor

¹⁵ Gabriel v. Mor, *op. cit.*, p. 4–10.

¹⁶ Emanuil Isopescu, *Istoria liceului de la înființarea lui, cu o privire scurtă asupra dezvoltării învățământului în Bucovina în timpul stăpânirii austriece*, în „Anuarul I al Liceului de Stat Eudoxiu Hormuzachi din Rădăuți pe anul școlar 1921–1922” (Anuarul XXXVI al Liceului de Stat), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1923, p. 29–30.

¹⁷ *Ibidem*, p. 32.

¹⁸ Johann Neubauer, Josef Diviš, *op. cit.*, p. 159.

crește de la două clase paralele în 1872–1873 la 12 în 1916; – numărul elevilor români crește de la 11 (din 69 înscriși în 1872–1873) la 82 (414), în 1898, când înregistrează o valoare maximă, după care scade continuu (57, din cei 374 înscriși, în 1910); aproape două decenii, între elevii români, germani și evrei exista un echilibru numeric relativ (1889: 58–57–62); crește continuu numărul elevilor germani: 30 (1872–1873)–150 (1918); – cel al evreilor înregistrează, o creștere spectaculoasă: 8 (1872–1873)–278 (1918); – numărul elevilor poloni și ruteni crește și descrește, ca al românilor, dar cu alte valori: 15 (1872–1873)–24 (1895)–13 (1918) și, respectiv, 5 (1872–1873)–22 (1895)–13 (1918). Între 1885 (când se organizează primul examen de bacalaureat) și 1918 (când acest examen se desfășoară pentru prima oară la Secția româno-germană) absolvesc liceul 844 de elevi din cei 9732 câți l-au frecventat (8,67%). Dintre aceștia, 146 sunt români (17,29%).

Despre această perioadă, în care românii pătrundeau mai greu aici, E. Ar. Zaharia scrie în 1943: „În vremea când liceu românesc nu era decât la Suceavă, [...] cu ce nădejdi de românism se ridicau noii intelectuali români! A privi în anuarele școlilor din Bucovina de până la 1918 este de a te scunfunda într-o puternică lecție de românism. Este o oglindă, un discurs extraordinar fiecare pagină unde numele române de la țară își dau coate cu întortochierile consonantice ale străinilor”¹⁹.

Directorii și profesorii din perioada administrației austriece, cei mai mulți de formație clasică, au reușit să creeze la Rădăuți „un institut model atât în privința disciplinei cât și a instrucției”²⁰. Românii le-au recunoscut cu onestitate meritul. Despre Gabriel Edlen von Mor, director al liceului între anii 1895–1914, Emanuil Isopescu notează: „Pilda sa a înrăurit asupra profesorilor și elevilor, și dacă liceul german din Rădăuți trecea drept o școală, unde se muncește mai serios decât în alte școli, aceasta era mai ales meritul său. De naționalitate german, a căutat totdeauna să-i afirme acest caracter și prin urmare nu putea să-și câștige dragostea românilor, pe care nici n-a căutat-o; dar stima noastră nu i-o putem refuza și noi am dori să avem mulți directori români, precum a înțeles el să fie director german”²¹. În aceste condiții și românii au avut posibilitatea să studieze și unii dintre ei să devină „bărbați valoroși ai neamului românesc din Bucovina”²²: Emanoil Grigorovitz, Ilie Berlinschi, George Grigorovici, Temistocle Bocancea, Sever Beuca-Costineanu, Constantin Dracinschi, Ion I. Nistor, Arcadie Dugan-Opaiț, Traian Brăileanu, Calistrat Șotropa.

În cadrul Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți bibliotecii i s-a acordat o atenție deosebită. În arhiva Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi” se păstrează *Registrul index alfabetic al cărților din bibliotecă*, întocmit în 1899. Volumul are 137 de file completate cu cerneală neagră, este legat și se prezintă în condiții bune. Întocmit cu acuratețe și cu o caligrafie admirabilă, acest prețios document sistematizează fondul de carte existent la acea dată (1623 volume) pe 19 secțiuni tematice: 1) *Religie romano-catolică* (23 titluri); 2) *Religie greco-orientală* (18); 3) *Limba latină* (197); 4) *Limba elină* (138); 5) *Limba germană* (308); 6) *Geografie și statistică* (88), 7) *Istorie* (214); 8) *Matematică* (68); 9) *Științele naturii* (110); 10) *Fizică* (70); 11) *Filosofie* (33); 12) *Limba*

¹⁹ E. Ar. Zaharia, *Puncte de reper*, în *Antologie rădăuțeană*, Cernăuți, Colecția Societății Scriitorilor Bucovinieni, 1943, p. 11.

²⁰ Emanuil Isopescu, *op. cit.*, p. 47.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 32.

română (72); 13) *Limba franceză* (57); 14) *Alte limbi* (18); 15) *Pedagogie* (53); 16) *Artă, stenografie, gimnastică, muzică etc.* (63); 17) *Albume* (13); 18) *Miscelaneea* (27); 19) *Atlase și hărți* (63).

Structura acestui document de evidență și cataloagele alfabetice publicate în anuarul școlii pe anii 1899–1900; 1900–1901, 1901–1902 și 1902–1903, evidențiază concordanța dintre planul de învățământ, în dinamica sa, și politica școlară privitoare la bibliotecă. Iese în relief, în același timp, rolul bibliotecii de a pune în circulație valori ale culturii și civilizației europene clasice și moderne. Astfel, în cadrul pregătirii lor temeinice pentru ore, profesorii și elevii au posibilitatea să consulte, în elină, latină, germană, franceză, operele lui Homer, Eschil, Sofocle, Euripide, Aristofan, Platon, Xenofon, Epictet, Teocrit, Longos, Vergiliu, Lucrețiu, Cicero, Juvenal, Petroniu, Tacitus, Sallustius, Dante, Corneille, Moliere, Shakespeare, Goethe, Schiller, Voltaire, Diderot, Kant, Hugo Chateaubriand, Pușkin, Balzac, Gogol, Maupassant, Stendhal, Swift, Dickens, Sienkiewicz, Flaubert, A. France, Ibsen, O. Wilde, G. Deledda, Pirandello. Acestora li se adaugă o impresionantă literatură didactică, manuale școlare, regulamente, rapoarte, instrucțiuni, anuare, buletine științifice, antologii, gramatici, dicționare, enciclopedii, un număr tot mai mare de ziare și reviste.

Circulația cărții românești în spațiul etno-cultural național este, de asemenea, elocventă. Iată, selectiv, autori și titluri din secțiunea *Limba română* a catalogului din 1899: D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ediția a doua, Iași, 1851; C. Negruzzi, *Scrieri*, vol. I. *Păcatele tinerețelor*, vol. II, *Poesii*, vol. III *Teatru*, București, 1872 -1873; Vasile Alecsandri, *Opere complete*, vol. I *Teatru*, vol. II *Poezii*, vol. III, *Proza*, București, 1875, 1876, 1880; Gr. Alexandrescu, *Scrieri în versuri și proză*, București, 1893; I. Ghica, *Scrieri către V. Alecsandri*, București, 1887, *Amintiri din pribegia după 1848*, București 1890; N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, ediția a doua îngrijită de Al. Odobescu, București, 1887; Mihai Eminescu, *Poezii*, ediția a treia, București, 1888, *Proză și versuri*, Iași, 1890; A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționarul limbei române*, București, 1871; B. P.- Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, București, 1887; Al. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, vol. I–III, București, 1887; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I–IV, Iași, 1888; G. Coșbuc, *Balade și idile*, București, 1893, *Fire de tort*, București, 1896; Al. Vlahuță, *Poezii*, ediția a doua, București, 1892, *Din goana vieții*, București, 1896; B. Delavrancea, *Între vis și viață*, București, 1893.

Tot din perioada administrației austriece se păstrează *Registrul de inventar* din 1911. Volumul, având 52 de file, arată altfel: fără organizarea tematică a celui din 1899, nelegat, cu o altă scriere, grăbită și inelegantă, cu rubrici anulate și file lipsă pentru cărțile din intervalul 481–530 și de la 570 înainte.

Pentru a crea un „focar cultural în cel mai germanizat oraș” din Bucovina²³ prin „întărirea elementului român” de la acest liceu, românii din oraș și din împrejurimi își organizează treptat eforturile. La 19 mai 1884 ia ființă aici prima filială a Societății „Școala Română”. Teoctist Tomasciuc, Ilie Cărauș, Ilarie Onciul, Ipolit Tarnavschi, Gheorghe Luția, Ilie Berlinschi întemeiază o bibliotecă de cărți didactice, atât pentru „școlile populare” cât și pentru liceu, sprijină cu mijloace financiare și materiale elevii săraci. Sub conducerea arhimandritului Teofil Patraș, în 1900 se înființează Societatea

²³ Iorgu G.Toma, *Școala Română, societate culturală în Suceavă*, monografie ilustrată, scoasă din incidentul jubileului de 25 de ani al societății, Suceava, Editura și tipografia Societății „Școala Română”, 1908, p. 127; Franz Wiszniowski, *Radautz die deutscheste Stadt des Buchenlandes*, Weiblingen, 1966.

Internatul de băieți români ort.-or „Ștefan cel Mare”. La 1 septembrie 1905, în clădirea construită prin donații ale învățătorilor și țăranilor români din zonă, se deschide internatul adăpostind peste 30 de elevi. Românii formulează acum cererea pentru înființarea unor clase românești paralele în cadrul Gimnaziului Superior de Stat. La aproape patru decenii de la înființarea acestuia, în 1910 se aprobă deschiderea claselor românești paralele. În fruntea Gimnaziului Românesc vine de la Școala Normală din Cernăuți profesorul Leonida Bodnărescu.

Anul 1910 este un an fast pentru românii din întreaga Bucovină, nu numai pentru rădăuțeni. Delegația scriitorilor români, condusă de M. Sadoveanu, susține, cu sprijinul Societății pentru Cultură, șezători literare dedicate lui Ion Creangă în orașele Bucovinei. Trupa de actori a lui Petre Liciu întreprinde un turneu în provincie. Toți sunt întâmpinați cu o însuflețire fără seamăn²⁴.

Primind solia spiritualității românești, bucovinenii își dau seama ca „suntem un singur trup, tot acest neam. Mii de ani ne-au despărțit, [...] dar niciodată această mie de ani nu ne-a putut despărți deplin. Granițe, da; peste carnea noastră, apăsând-o fără a o tăia; dar granițe în sufletele noastre, niciodată”²⁵. Curentul de regenerare națională prin școli îl are în frunte pe George Tofan, harnicul secretar al Societății pentru Cultură și pe Sextil Pușcariu. Reprezentanți ai românilor din Bucovina participă la cursurile Universității de Vară de la Vălenii de Munte. Din contactul cu „puterea spirituală” din Regat – afirmă Traian Brăileanu – „izvorî o fază de renaștere a societății bucovinene”. În afirmarea acesteia, revistele, bibliotecile reprezintă „semnele unei activități menite să deschidă calea pentru o dezvoltare armonică a organismului românesc, pentru redobândirea țesăturilor sociale distruse de statul austriac”²⁶.

În această mișcare de „risorgimento” a Bucovinei, Rădăuții capătă o strălucire aparte. Orașul cunoaște acum o adevărată „năvală de suflet curat a feciorilor de țărani care veneau la sfânta școală românească să se adape din fântânile științei, să se îmbete de lumina spiritului românesc, ecumenic, să întrebe cristalina lor simțire”²⁷. În cadrul Secției româno-germane, pe lângă cursul pregătitor (26 de elevi) se înființează trei clase paralele: I A (cu 32 de elevi publici și unul particular), I B (29 de elevi publici) și I C (28 de elevi publici și doi privațiști). Vasile Țigănescu, elev într-una din primele clase românești, evocă în *Gaudeamus* atmosfera anilor de început de școală națională: „De-acuma vom avea [...] și pe lângă gimnaziul nemțesc din Rădăuți o secție română. Ca să izbutească cât mai mulți băieți la examenul de primire, noi, învățătorii, ne-am hotărât să ținem [...] un curs de pregătire. Cursurile de pregătire se vor ține și în celelalte sate [...] fără nici o plată. Mâne, prin sate, i-or îndemna pe oameni și preoții după slujbă”²⁸. Un alt elev, Zaharia Macovei, mărturisește: „Nu cred să fie ceva asemănător decât poate în vremea deschiderii celor dintâi școli în Moldova și în Ardeal sau colo, pe timpul superb al lui

²⁴ Vasile Schipor, *Pagini din viața culturală a Bucovinei de altădată*, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 1, 1995, p. 80–92.

²⁵ Nicolae Iorga, în Horia Teculescu, *Scriitorii ca luptători pentru unirea neamului*, Arad, Editura Librăriei Diecezane, col. „Biblioteca Semănătorul”, f. a., p. 3.

²⁶ Traian Brăileanu, *Structura societății bucovinene înainte de Unire*, în „Societatea de mâine”, Revistă săptămânală pentru probleme sociale și economice, Cluj, anul I, nr. 23, 21 septembrie 1924, p. 457.

²⁷ E. Ar. Zaharia, *op. cit.*, p. 7.

²⁸ Vasile Țigănescu, *Gaudeamus. Evocări*, Ediție îngrijită de Vasile Precop, Rădăuți, Editura Septentrion, 1996, p. 10–11 și 21.

Gheorghe Lazăr²⁹.

În această atmosferă își începe activitatea la Rădăuți Leonida Bodnărescu. Și în anuarele la redactarea cărora contribuie există un bogat material privitor la organizarea bibliotecii și activitatea cu cartea. Statisticile de bibliotecă întocmite cu acribie ilustrează faptul că în cadrul Gimnaziului Superior de Stat funcționa o bibliotecă bine organizată. Aici, biblioteca profesorilor (*Lehrerbibliothek*) are, în 1914, 3708 volume, iar biblioteca elevilor (*Schulerbibliothek*) 1744. Aceștia li se adaugă: colecția Sosnowicz (cu 1035 volume în 1914), biblioteca Asociației de ajutorare a gimnaziștilor (1549 volume) și o colecție de programe (9163 exemplare). Custozii ai acestor biblioteci sunt, până la Unire, profesorii Nicolaus Ustianowicz, Ernst Hora, Samuel Spitzer, Markus Wachsmann, Alexander Gottlieb, Alfred Engel, Anton Schönbichler, Siegfried Weinstein, Josef Mykietiuik, Johann Slama, care sunt ajutați de elevi nominalizați, de obicei, din clasele superioare.

Biblioteca Secției româno-germane se organizează după modelul german, având ca nucleu donația masivă a directorului acesteia, Leonida Bodnărescu. Biblioteca profesorilor de aici înregistrează, în 1914, 728 volume, biblioteca elevilor, 505. În cadrul acestei secții există și o bibliotheca pauperum (*Schulerlade*), cuprinzând cărți didactice din care elevii săraci puteau face împrumuturi pe timp de un an. Profesorii Emanuil Isopescu, Theodor Zub și Mihai Vicol sunt custozii acestor biblioteci în anii de dinainte de război. Așa cum rezultă din evidențele păstrate în anuare, toate aceste biblioteci se îmbogățesc an de an prin donații, achiziție și schimb.

De interes documentar sunt statisticile care consemnează folosirea fondului de carte de către elevi. Pentru exemplificare, reproducem, pe clase, situația din anul școlar 1913–1914, precizând între paranteze, pentru o mai bună înțelegere, numărul elevilor înscriși, publici și particulari. Gimnaziul Superior de Stat: I A: 25 (39) – 251 volume; I B: 30 (36) – 272; II A: 35 (41) – 513; II B: 27 (48) – 337; III: 23 (51) – 212; IV A: 10 (22) – 204; IV B: 15 (31) – 113; V: 27 (41) – 272; VI: 22 (40) – 226; VII: 14 (34) – 118; VIII: 19 (27) – 110. Total: 247 (410) de elevi împrumută 2628 volume. Secția româno-germană: clasa pregătitoare: 15 (23) – 55 volume; I A: 24 (27) – 160; I B: 23 (25) – 149; II: 38 (40) – 263; III A: 25 (28) – 169; III B: 24 (24) – 219; IV: 35 (43) – 319. Total: 184 de elevi din cei 210 înscriși solicită 1334 volume. De la bibliotheca pauperum, 206 elevi români împrumută 616 cărți didactice³⁰.

Primul Război Mondial transformă liceul din Rădăuți într-un „edificiu de tot ruinat”³¹. Soldații armatelor de ocupație produc daune și fondului de carte al bibliotecii. După unirea Bucovinei cu România, Secția româno-germană devine, în 16 iunie 1919, Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi”. Clasele germane paralele trec sub conducerea administrativă a liceului român, funcționând până în 1923. În septembrie 1918 se organizează primul examen de maturitate pentru absolvenții claselor românești. Nicolae Iorga, Ion Nistor și generalul Iacob Zadic vizitează liceul în 28 august 1919. Reprezentantul „puterii spirituale” din Vechiul Regat consemnează în Memorialul școlii: „Venit după ce am cunoscut apăsarea și durerea, mă bucur de săvârșirea minunii și doresc

²⁹ E. Ar. Zaharia, *op. cit.*, p. 11.

³⁰ „XXXIV. Jahresbericht des k.k. Staats-Obergymnasium und IV. Jahresbericht der rum.-deutschen Abteilung in Radautz (in der Bukowina) über das 42., bzw. 4 Schuljahr 1913–1914”, Radautz, Im Selbstverlage der Anstalt – R. Eckhardtsche Universitäts-Buchdruckerei (J. Brüll), 1, 1914, p. 49/11–12.

³¹ Emanuil Isopescu, *op. cit.*, p. 36.

să fie oameni, cari să nu lase a se risipi binecuvântatele ei roade”³².

În această primă perioadă de tranziție, liceul trece prin noi încercări. Incendiile repetate, dar, mai ales, cel din 9 martie 1920 produc distrugerii mari: „Pagubele indirecte pricinuite de foc au fost [...] foarte mari. La evacuarea diferitelor colecții și biblioteci [...] s-au distrus și furat o mulțime de obiecte...”³³. Sub conducerea lui Emanuil Isopescu și cu sprijinul statului, biblioteca elevilor se reface în scurt timp, devenind „mai bogată de cum era înainte de război”³⁴. Fondul de carte al bibliotecilor sporește, și acum, prin donații și cumpărare de cărți didactice. În 1923, de exemplu, în biblioteca profesorilor intră 86 de cărți, cele mai multe donate de Ministerul Instrucției Publice din Paris.

În arhiva Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi” se păstrează, din perioada interbelică, documentele de evidență a fondului de carte din anii 1925, 1928–1929, 1935–1936, 1938–1939. Toate evidențiază o grijă deosebită pentru carte și bibliotecă în procesul unei instrucții severe. Fără a avea întotdeauna acuratețea, exactitatea și pedanteria din perioada austriacă, acestea ilustrează consolidarea continuă a bibliotecii, care păstrează, în mare, aceeași organizare, devenind „un adevărat plămân, respirând aerul culturii europene”³⁵, un „binecuvântat lăcaș de cultură cu rădăcini în istorie și nume ilustre care i-au pus temelia”³⁶.

În afară de bibliotecă, un rol important îl are în această perioadă „atmosfera de intimitate fecundă” din Internatul de băieți români „Ștefan cel Mare”. Aici, „ca sub uriaș clopot de sensibilitate românească”, răsar „cele dintâi semne siderale de poezie și de literatură originală”³⁷. În clipele de răgaz, se organizează concursuri, au loc dezbateri vii în cele mai variate domenii, se înfiripă și cimentează prietenii. Veniți din satele dimprejur „ca un revoluționar sobor de focuri”, tot mai mulți liceeni visează la gloria literară. Având la dispoziție „o impunătoare, bine organizată bibliotecă”³⁸, sprijiniți de câțiva profesori (Ilie Vișan, Emanuil Isopescu) se afirmă acum o pleiadă de tineri inspirați: Mihai Horodnic, Iulian Vesper, Ionel Negură, Eugen Prelipcean, Filimon Cârdei, Ion Roșca, Constantin Rotariu, Ghedeon Coca, Eftimie Galan, „mesageri ai unei arte, ai unui avânt de primăvară în poezie”³⁹, „vestitorii” grupării literare „Iconar”⁴⁰ năzuind să impună specificul bucovinean („atmosfera de nord”, „goticul moldovenesc”) ca model al unității spirituale românești⁴¹. Acești „albi heruvimi de crin” ai satelor românești dimprejur scot în ianuarie 1924 revista școlară „Muguri”, „avântul de tinerețe, de sacrificiu și de poezie” al unei generații inconfundabile în istoria culturală a Bucovinei⁴². Elanul artistic și cultural al acesteia va deveni o tradiție păstrată până astăzi la liceul

³² *Ibidem*, p. 77.

³³ *Ibidem*, p. 51.

³⁴ *Ibidem*, p. 51.

³⁵ Victor Neumann, *Tentația lui homo-europaeus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală și de Sud-Est*, București, Editura științifică, 1991, p. 150.

³⁶ Maria Moldoveanu, *Idealul de ridicare prin carte*, în „Biblioteca”, serie nouă, București, anul VII, nr. 10, 1996, p. 266.

³⁷ E. Ar. Zaharia, *op.cit.*, p. 12

³⁸ *Ibidem*, p. 13.

³⁹ *Ibidem*, p. 14.

⁴⁰ Emil Satco, Ioan Pînzar, *Dicționar de literatură Bucovina*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 1993, p. 101.

⁴¹ Liviu Rusu, *Pentru un fenomen cultural al Bucovinei*, în „Iconar”, anul II, nr. 10, 1937, p. 4 și *Elemente gotice în cultura Bucovinei, ibidem*, anul II, nr. 11, 1937, p. 3.

⁴² E. Ar. Zaharia, *op. cit.*, p. 15–20.

rădăuțean, o permanentă „stare sufletească de poezie”⁴³ care a sporit energia multor generații afirmate în țară sau în exilul românesc postbelic, sub semnul disciplinei culturale și al atașamentului față de valorile civilizației românești și europene. După 1918, în această ambianță s-au format, luând lumină și din lumina cărților de aici, printre alții: I. T. Tarnavski, Traian Sfințescu, Constantin Traci, Petre Spânul, Eugen Drăguțescu, Traian Larionescu, Ilie Corfus, Ștefan Cuciureanu, Petru Rezuș, Vasile Precup, Dragoș Vicol, Onisim Cuciureanu, Liviu Ionesi, Radu Z. Tudose, Nicolae Pomohaci, George Muntean, Nicolai Coajă, Nicolae Șorea, Vasile Andru, Constantin Hrehor, Lorin Fortuna, Viorel Dârja.

Destinul acestei biblioteci din Bucovina a stat tot timpul sub semnul zidirii, al permanentei reîntregiri, dar și al unor vremuri de prăbușire a valorilor și caracterelor. După 1944, în cea de a doua tranziție care i-a marcat dramatic destinul, a avut soarta multor biblioteci din România. Nu a scăpat nici ea de epurarea din anii dogmatismului stalinist⁴⁴. Multe cărți și periodice au fost arse în câteva rânduri (1948, 1952) și înstrăinate, când își începea și la noi domnia „sabia necălăuzită de carte” a „puterii temporare”⁴⁵. Ce nu a fost ars și înstrăinat (cărțile și periodicele germane, mai ales, dar și cele românești considerate o hrană spirituală dăunătoare) a alcătuit un fond interzis, o *bibliotheca prohibitorum*, până târziu în 1996.

Din bogatele biblioteci organizate înainte de Unire și îmbogățite mereu în perioada interbelică, alcătuiind fiecare un univers al culturii europene clădit în spiritul culturii germane și al celei românești⁴⁶, au supraviețuit, în principal: **I. Periodice germane:** „Zeitschrift für österreichische Volkskunde” (Wien und Prag), „Österreichische botanische Zeitschrift” (Wien), „Zeitschrift der österreichischen Gesellschaft für Meteorologie” (Wien), „Bukowiner Pädagogische Blätter” (Czernowitz), „Der Naturforscher Wochenblatt zur Verbeitung der Fortschritte in der Naturwissenschaften” (Tubingen), „Bukowina. Landes und Umts-Zeitung” (Czemowitz), „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums” (Czernowitz), „Czernowitzer Zeitung”, „Jahresberiricht über die Fortschritte der classichen Alterthumswissenschaft” (Berlin), „Neue Jahrbucher für des classiche Altertum Geschichte und deutsch Literator und für Pädagogik” (Berlin), „Jahrbuch der Illustirten deutschen Monatshefte” (Braunschweig), „Goethe-Jahrbuch” (Frankfurt a/M), „Stenographische Blätter aus Tirol” (Innsbruck), „Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien”, „Wochenschrift für classische Philologie” (Berlin), „Arhäologischer Anzeiger Beiblatt zum Jahrbuch des

⁴³ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁴ Ileana Vrancea, „*Măna statului democrat-popular*” (Secvențe: 1958–1959; 1968; 1974), în „Agora”. Revistă alternativă de cultură, Philadelphia, Penn., anul VI, nr.1–6, 1992, p. 303–337.

⁴⁵ Traian Brăileanu, *Structura societății bucovinene*, în „Societatea de mâine”, Cluj, anul I, nr. 24, 28 septembrie 1924, p. 478–481.

⁴⁶ Tot în Rădăuți sunt atestate documentar și alte biblioteci. Filiala Societății „Școala Română”, înființată la 19 mai 1884, se îngrijește de o bibliotecă de cărți didactice pentru „școlile populare” și liceu, sprijinind în același timp cu mijloace financiare și materiale elevii sărmani. Potrivit unui document de epocă, o bibliotecă publică românească exista în Rădăuți încă din primul deceniu al secolului al XX-lea. În 1912, elita românilor rădăuțeni lansează un *Apel către toți românii* pentru înființarea unei biblioteci publice enciclopedice menite să sprijine tineretul studios și cercetarea științifică românească. După Primul Război Mondial, mai bine de un deceniu, Librăria de Carte Germană Schledt întreține o bibliotecă de împrumut (publică), cea mai mare, pare-se, din oraș, având 3 500 de volume. În *Puncte de reper la Antologia rădăuțeană* din 1943, E. Ar. Zaharia afirmă că în anii ’30 Arcadie Cerneanu era inițiatorul unei biblioteci publice în Rădăuți.

archäologischen Instituts” (Berlin), „Verordnungsblatt für den Dienst-bereich des k.k. Ministeriums für Kultus und Unterricht” (Wien). **II. Periodice românești:** „Almanahul Societății academice social-literare «România Jună»” (Viena), „Almanach jubilar «Academia Ortodoxă»”(Cernăuți), „Almanach literar pe anul 1905” (Cernăuți), „Candela” (Cernăuți), „Rândunica” (Iași), „Convorbiri literare” (Iași, București), „Revista ilustrată” (Reteag), „Viața românească” (Iași), „Semănătorul”, „Luceafărul” (Sibiu), „Ramuri. Drum drept” (Craiova, București), „Patria” (Cernăuți), „Viața nouă” (Cernăuți), „Foaia poporului” (Cernăuți), „Gazeta poporului” (Cernăuți), „Vremea nouă” (Cernăuți), „Junimea literară” (Cernăuți), „Buciumul” (Câmpulung Moldovenesc), „Însemnări literare” (Iași), „Datina” (Turnu Severin), „Transilvania” (Sibiu), „Țara de Jos” (București), „Flacăra” (București), „Floarea soarelui” (București), „Universul literar” (București), „Dacoromania” (Cluj), „Buletinul Societății Regale Române de Geografie” (București), „Revista filologică” (Cernăuți), „Salonul literar” (Arad), „Însemnări ieșene”, „Floare de gând” (Suceava). **III. Carte veche și rară:** Johan Minelli, Christian Juncker, Publii Virgilii Maronis *Eclogae, Georgica et Aeneidos libri XII*, editio quinta, Leipzig, 1731; *Dictionnaire d'anecdotes, de traits singuliers et caracteristiques, historiettes, bons mots, naïvetes, saillies, reparties ingenieuses...*, Paris, 1756; *Le dictionnaire imperial...*, publié par Jean Veneroni et Charles Placardi, Cologne et Francfort, 1766; *Catavasier*, Episcopia Râmnicului, 1769; *Institutiones ad eloquentiam... ad usum scholarum austriacarum*, Vindobonae, 1781. **IV. Enciclopedii:** *Mayer's Conversations Lexikon*, 1–21, Leipzig und Wien, 1893–1901; *Brockhaus Konversations Lexikon*, 1–17, Leipzig, Berlin und Wien, 1893–1904; *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, Leipzig, 1884–1890; *Deutsch-Lateinisches Lexicon aus den römischen classisches zusammengetrages*, I–II, Stuttgart, 1843–1844; *Lexicon Homericum*, vol. I, A–E, Lipsiae, Londini, Parissis, 1885; *Ritter's geographisch-statistisches Lexikon*, Leipzig, 1847; *Werker und Welte's Kirchenlexikon*, Freiburg, 1903; *Herders Konversations Lexikon*, Freiburg, 1907; *Lexikon der Pädagogik*, Freiburg, 1913; *Lexikon der lateinischen Wortformen*, Leipzig, 1890; *Friedrich Lubkers Reallexikon des classischen Altertums*, Leipzig, Berlin, 1914; *Gemeindelexicon der Bukowina*, Wien, 1907; *Polnaja ențiklopedija ruskogo seliskogo hozjaistva*, I–XI, Sankt - Petersburg, 1900–1907; *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Wien, 1886–1902; *Minerva. Enciclopedie română*, Cluj, 1929. **V. Carte de interes științific:** Theoktist Blazewicz, *Theoretisch-practische Grammatik der dacoromanischen das ist: der moldauischen oder wallachischen Sprache*, Lemberg & Czernowitz, 1844; Franz Herbich, *Flora der Bukowina*, Leipzig, 1859; Johann Winckler, *Die periodische Presse öesterreichs*, Wien, 1875; Julius Platter, *Der Wucher in der Bukovina*, Jena, 1878; Friedrich Muller, *Allgemeine Ethnographie*, Wien, 1879; Eugen Brote, *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn*, Berlin, 1895; Anton Norst, *Alma mater Francisco-Josephina*, Czernowitz, 1900; Em. Grigorovitz, *Românii în monumentele literare germane medievale*, București, 1901; Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912; Mihail G. Boiagi, *Gramatica româna sau macedo-română*, București, 1915; Tudor Pamfile, *Mitologie românească*, I. *Dușmani și prieteni ai omului*, II. *Comorile*, București, Leipzig, Viena, 1916; Albert Dauzat, *La philosophie du langage*, Paris, 1920; Gheorghe Oprescu, *Arta țărănească la români*, București, 1922; G.T. Niculescu-Varone, *Jocuri românești necunoscute*, București, 1930; S. Reli, *Originea și evoluția costumului preoțesc la români*, Cernăuți, 1936; Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, I, IV,

Cernăuți, 1933, 1938. **VI. Carte cu dedicație:** Radu I. Sbiera, *Die Prosodischen Functionen inlautender muta cum liquida bei Vergil*, Czernowitz, 1898 („Für die Bibliothek des k.k. Ober-Gymnasiums in Radautz, Czernowitz, 2 sept 1898”, dedicație a autorului); Constantin Berariu, *Ale mării și iubirii valuri (Hero și Leandru)*, Cernăuți, 1904 (dedicație către Leonida Bodnărescu); Ioan Ciocârlan, *Traiul nostru*, (Budapesta, 1906), dedicație către Ion Calinderu, președinte al Academiei Române: „Celei mai curate inimi și celui mai de preț suflet cu care să fălește România, în semn de înaltă stimă și nemăsurat respect”; Constantin Morariu, *Ciprian Porumbescu după 25 de ani de la moartea lui*, Suceava, 1908 („Prea bunului și iubitului meu frate și amic Eugen Neșciuc, în semn de frățescă dragoste.”); Atanasie Gherman, *Sfaturi prietenești pentru țărânul român*, ed. a II-a, Cernăuți, 1910 („Spre amintire de la autor fostului său coleg și prieten bun de azi Leonida Bodnărescu, 9 iulie 1910”); Vasile Loichiță, *Ceva despre mișcarea noastră literară în Regat*, I, Caransebeș, 1913 („Domnului Director Leonida Bodnărescu, în semn de colegială stimă, 22 decembrie 1913”).

Fondurile documentare gestionate astăzi de către noi sunt interesante, dincolo de valoarea lor cultural-științifică, și prin unele însemnări făcute de cititori anonimi pe paginilor lor îngălbenite de vreme. Câteva exemple sunt grăitoare. La împlinirea a 40 de ani de la urcarea pe tron a principelui Carol I., L. A. Candrea, Ov. Densusianu și Th. D. Speranția îngrijesc lucrarea *Graiul nostru*, reunind texte din toate părțile locuite de români (vol. I–II, București, Atelierele Grafice Socec et Co., 1906–1908). Cartea se mai păstrează aici în dublet. Unele exemplare au nota referitoare la eveniment decupată. Din volumul II sunt tăiate paginile reprezentând Basarabia. Numele acestei provincii românești martirizate este decupat până și din cuprins. Pe coperta I, în dreapta sus, se mai poate citi o însemnare făcută în creion: „Va răsări cândva și steaua acestui neam nenorocit”.

Pe volumul lui Aurel Vasiliu, *Eminescu, un mare neînțeleș*, Cernăuți, Tiparul Mitropolitul Silvestru, 1940, p. 40, în jurul cuprinsului, se află două însemnări făcute în creion, nedatate și fără semnătură. Iată glosele anonimului utilizator: „1) Incontestabil, Eminescu este un mare geniu al poporului român. Dar nu cel mai mare. Coșbuc, Sadoveanu, Creangă, Arghezi, Rebreanu, Blaga, M. Eliade, Pillat etc. sunt tot așa de mari. Pentru ce să desconsiderăm puterile creatoare din neamul nostru? Toți sunt mari în felul lor. Și la toți să ne uităm cu aceeași ochi și aceeași minte; 2) Sunt unii care se țin de Eminescu până la obrăznicie. Numai părerile lor sunt valabile. Cei ce nu gândesc la fel ca ei, sunt proști. Cred că duhul lui Eminescu le strigă disperat să nu-l înăbușe cu sudoarea scrisului lor libidinos și didactic”.

Volumul Ion Creangă, *Opere complete*, ediția a VII-a, București, f.a., provenind din biblioteca elevilor, poartă însemnări făcute după o schemă folclorică frecventă în epocă: „De-ar fi apa din fântână / Cum e vinul de Cotnar, / Aș lăsa limba română / Și m-aș face fântânar. // Dacă florile-n grădină / S-ar preface-n fete mari, / Aș lăsa limba română / Și m-aș face grădinari”. Dar însemnarea cea mai interesantă, din perspectiva timpului sub presiunea căruia s-a ivit, o găsim pe un volumaș semnat de Ion Ciocârlan – *Pe plai. Schițe de la țară*, București, 1909. Textul însemnării, scris îngrijit, probabil de un tânăr utemist de la învățământul seral al anilor '50–'60, este sugestiv, dacă îl citim în contextul unor durate mai lungi ale istoriei noastre contemporane, și se intitulează *Drepturile ostașului* : „Cât de greu era odată / Viața noastră în armată / Toată ziua stam flămânzi / Iarna de frig tremurând / Echipați la întâmplare / Cu efecte seculare. // Azi situația-i

schimbată / Nu mai e ce-a fost odată / Drepturi noi avem fixate / Foarte multe și bogate / Dom majur nu dovedește / Toate când ni le-mpărțește / Iară noi nu izbutim / Pe de rost ca să le știm // Hrana astăzi e destulă / Toată lumea e sătulă / Căci ni se dau calorii / Trei mii două sute-n zi / Ulei, paste, marmeladă / Zahăr, fără să faci coadă / Pâine aproape permanent / Mamaliga supliment / Carne 3 chile pe lună / De trei ori pe săptămână. // Cinci țigări pe zi, măi frate, / Haine noi și ajustate / Săpun de ras și de față / Cincizeci de bani pentru ață / Patruzeci de bani soldați / Dublu și triplu gradați / Solda fără reținere / Un leu pentru întreținere / Lemne pentru făcut mâncare / De-ncălzit când frigu-i mare / Și-n plus una și mai bună / Două cărți poștale-n lună. // Multe drepturi sunt, bădie, / Însă nu-s doar pe hârtie / Cum era odinioară / Astăzi tot ostașul știe / Că-s drepturi nu vorbărie / Și-nțelege să-ntărească / Republica Românească / Pentru steag, pentru popor / Pentru tot ce-i muncitor / Dușmanii în veci să piară / Dinăuntru și de-afară / Și în veci să înflorească / Republica Românească”.

Destinul acestei biblioteci din Bucovina a stat tot timpul sub semnul zidirii, al permanentei reîntregiri, dar și al unor vremuri de prăbușire a valorilor și caracterelor. După 1944, în cea de a doua tranziție care i-a marcat dramatic destinul, a avut soarta multor biblioteci din România. Ca urmare a aplicării cu exces de zel a *Directivelor N.K.V.D.* -ului și a unor prevederi din *Convenția de armistițiu*, semnată în 12 septembrie 1944 la Moscova, multe cărți și periodice au fost arse în repetate rânduri (1948, 1952) și înstrăinate, când își începea și la noi domnia „sabia necălăuzită de carte” a „puterii temporare”. Informații și date interesante despre epurarea acestei biblioteci și arderea cărților sale, în 1948, ne oferă profesorul Nicolai Pomohaci, fost elev al liceului rădăuțean, în lucrarea *Din viața unui universitar*, vol. 2, București, Editura Ceres, 2002. În proza memorialistică *Hazard*, p. 13–15, autorul evocă salvarea unui tratat de vinificație, tipărit de dr. Josef Bersch, în 1889, la Viena, lucrare impozantă, cu 780 de pagini și ilustrații, o raritate astăzi în literatura europeană de specialitate. Volumul fusese legat în piele de Cordoba, care se mai păstra doar pe cotor, după ce fusese „epurat”, sub supravegherea militarilor sovietici „eliberatori”⁴⁷.

Această veche bibliotecă din Bucovina a devenit, din 1995, o bibliotecă de cercetare academică. Fondul său general de carte și periodice, constituit prin transfer, schimb de carte, donații și achiziție, numără în prezent 12 715 unități de bibliotecă (la 31 decembrie 2005). De-a lungul anilor, în organizarea acestuia, s-au constituit: Fondul documentar „Eudoxiu Hurmuzachi” (reunind periodice germane, periodice românești, enciclopedii și dicționare, carte veche și rară, carte de interes științific, carte cu dedicație provenind de la fosta Bibliotecă a profesorilor/*Lehrerbibliothek* a Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzachi”), Fondul documentar „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în

⁴⁷ Consemnând acestea, nu putem trece sub tăcere nici faptul că, mai aproape de zilele noastre, după evenimentele din decembrie 1989, prin așa-zisa „dezideologizare” a bibliotecilor din România, s-a procedat, de fapt, la ștergerea deliberată a unei întregi epoci din memoria culturală a poporului român. Periodicele și cărțile tipărite în perioada regimului comunist ar fi trebuit păstrate și în provincie, în fonduri destinate exclusiv cercetării științifice, și din respect pentru propriul trecut – „forma cea mai înaltă de religie a umanității”, cum afirma cu îndreptățire Mihai Eminescu, nu trimise repede la topit ori, chiar, comercializate clandestin. Printr-o campanie insidioasă de „rinocerizare” a unei întregi epoci din istoria noastră contemporană, aceste noi „epurări” n-au vizat, însă, altceva decât „spălarea” imaginii nomenclaturii comuniste și a „tovarășilor de drum”, fiind executate de români, fără consilieri politici și soldați sovietici în preajmă, ocultându-se, astfel, încă o dată, memoria culturală națională.

Bucovina”, Fondul documentar „Dragoș Luchian”, Fondul documentar „Doctor Valerian Găină”, Fondul documentar „Profesor Eugen Pohonțu – Doctor Gheorghe Radu”.

Un fond aparte în cadrul acestei biblioteci de cercetare s-a constituit în anul 2003. Din depozitul de la Ateneul „Mihai Eminescu” Gălănești al Bibliotecii Filialei Iași a Academiei Române au fost transferate 15 colecții de periodice și 682 de cărți, toate referitoare la comunism. Periodicele transferate sunt: „L'U.R.S.S. en construction” (1949), „Sovetski Soiuz” (1950, 1952, 1954–1956), „Lupta Moldovei” (1951–1952, 1958), „Bolșevik” (1952), „Comunist” (1952–1953), „L'Union Sovietique” (1952–1957, 1959–1971), „Ogonek” (1954–1957, 1962–1964, 1966–1969, 1971), „Komunist” (1954–1962), „Timpuri noi” (1957–1963), „Probleme ale păcii și socialismului” (1959–1974), „Les lettres françaises” (1957–1958, 1960–1964, 1968–1972), „Probleme de muzică” (1960), „Agerpress” (1960–1961), „Era socialistă” (1972–1986), „Munca de partid” (1974, 1976–1989). Colecția de carte cuprinde operele liderilor comuniști și ale unor ideologi, statute, rezoluții, teze, directive, programe, dări de seamă, constituții, scrisori, cursuri, documente, cuvântări, rapoarte, precum și exemplare dispartate din câteva enciclopedii străine.

La hotarele civilizației central-europene, întemeietorii „ordinii economice” în Rădăuți se afirmă ca „mari constructori de proiecte”. În trecerea spre civilizația urbană se produce o adevărată revoluție în mentalitate. În avântul demografic al localității, omul învață să se depășească. Meseriașul și neguțătorul, antreprenorul, arendașul, bancherul, tipograful și librarul de carte, preotul, învățătorul și profesorul, elitele profesiunilor liberale impun activismul în viața cotidiană. „Omul de inițiativă, dar și cap limpede”, care crede în experiență, în organizare și metodă influențează, într-un climat legislativ stimulator, destinul extraordinar al Rădăuților din perioada 1819–1938.

De la donația lui Neubauer, din 1876, timp de 130 de ani, biblioteca este o prezență activă în viața Rădăuților. Într-un proces lent și pașnic de urbanizare (*Bildungsbürgertum*), ca element de infrastructură și focar cultural, biblioteca a susținut progresul continuu al unei comunități multiculturale, multietnice și multiconfesionale, favorizând nașterea orașului și a omului modern. Acest proces a contribuit treptat la crearea unei „tradiții comune” bazate pe „afinități sufletești” și „solidaritate intelectuală”, observabile și astăzi, mai cu seamă, la rădăuțenii risipiți în țară și în întreaga lume.

Până la biblioteca virtuală (globală, universală, fără ziduri, electronică) din societatea informațională a viitorului, această unică și valoroasă bibliotecă din Bucovina își continuă calvarul, înfrigurată, lipsită de îngrijirile necesare – asemenea atâtor biblioteci din România –, ocrotită tot mai puțin de oameni cu „dragoste de câine”, așa cum i-a eternizat pe bibliotecari, în 1566, Giuseppe Arcimboldo într-o pictură alegorică. Ceea ce a supraviețuit prin această *bibliotheca prohibitorum* (8143 volume) formează, în cea de a treia tranziție, nucleul unei biblioteci de cercetare în cadrul Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei al Academiei Române, devenit, din ianuarie 2007, Institutul „Bucovina”. Până la „biblioteca fără ziduri” dintr-un viitor incert, și această bibliotecă din Bucovina „stă împovărată sub vremi, amenințată de ghilotina austerității economice, împinsă spre sărăcie și ascetism, mutilată mai mult de griji”, lipsită de îngrijirile necesare⁴⁸. În veșnicul nostru provizorat, dominat doar de discursul despre

⁴⁸ Gheorghe Buluță, *De la cititor la utilizator*, în „Biblioteca”, serie nouă, București, anul VIII, nr. 7, 1997, p. 197; Marilena Donea, *Biblioteca virtuală. Mit sau realitate*, *ibidem*, anul VIII, nr. 10, 1997, p. 286–287; Gheorghe Cramanciuc, *Biblioteca-loc sacru, cerul de deasupra noastră*, *ibidem*, anul VII, nr. 1–

reformă, standarde profesionale și modernitate, rămâne deocamdată, prin firave reverberații, doar convingerea exprimată de Borges în *Biblioteca Babel*: „Biblioteca va dăinui: iluminată, solitară, infinită, perfect imobilă, înarmată cu tomuri prețioase, inutilă, incoruptibilă, secretă”.